

Yazar: Filiz Çelik

Alevilik ve Toplumsal Travma

Yayın Tarihi: **5 Ekim 2025**

Özet

Bu madde, Alevi kimliğinin tarihsel travma ve kolektif bellek çerçevesinde nasıl şekillendiğini ve özellikle diasporada nasıl anlatıldığını incelemektedir. Psikososyal bir bakış açısıyla, Kerbela'dan başlayarak Dersim, Maraş ve Sivas gibi katliamların Alevi kimliğinin oluşumundaki belirleyici etkisine odaklanır. Alevilik çoğu zaman İslam'a kıyasla tanımlanmakta, bu da onun eşsiz, senkretik ve ezoterik yapısının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Makale, Alevi toplumunun içsel çeşitliliğine ve homojen olmayan yapısına dikkat çekerken, travmanın kuşaklar arası aktarımının psikolojik, toplumsal ve kültürel etkilerini ele alır. Alevilik bir inanç sistemi olmanın ötesinde, tarihsel zulme karşı geliştirilmiş bir varoluş biçimi olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak, toplumsal iyileşme ve adalet için sadece kültürel farkındalık değil, aynı zamanda devlet düzeyinde tanınma ve telafi gerekliliği vurgulanır.

Ben Aleviyim Derken

Alevilik son on yıllarda birçok yönüyle incelenmeye başlandı, bu süreçte Alevilik inanç olarak yeniden tanımlanırken sosyal ve beşerî bilimlerde Aleviliğin nasıl yaşandığı ile ilgili kapsamlı bir literatür üretti. Aleviliğin gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında nasıl yaşandığı (Sökefeld, 2004, Bilecen, 2016), Alevilik ile ilgili kurumsallaşmanın nasıl oluştuğu (Şahin, 2012, White & Jongerden, 2021), göç hareketliliklerinin Aleviliği asıl coğrafyasında nasıl etkilediği (Çelik, 2017, Özkul, 2019) ve Alevi kimliğini tanımlama (Aslan, 2017; Jenkins, Çetin, 2018) konularında çalışmalar artarak devam etmektedir. Alevi kimliğinin tanımlanması Alevilik ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığı ortak bir noktadır ve gerek Alevi toplumları gerekse Aleviliğe dışardan bakanlar için önemli bir husustur. Ben bu çalışmada Aleviliğin kendini tanımlarken tarihini belirleyen katliamların bu tanımlamadaki rolüne bakacağım. Alevi kimliği ile ilgili çalışmalar bugüne dek sosyolojinin konusu olarak işlenmiştir. Bu çalışmada konuyu görece yeni bir disiplin olarak gelişen psikososyal açıdan ele alacağım.

Ben, uzun yıllardır diasporada yaşayan ve Alevilik ile ilgili çalışmalar yapan birisi olarak hem Aleviliği anlatmak için çaba gösterdim hem de bana aktarılan Alevilik tanımlarını dinledim. Yerelde Alevilik tanımlanırken en çok duyduğum yorumlardan bazıları 'biz

Ehlibeytin soyuyuz', 'biz İslam'ın haksızlığa karşı koyan yanımız', 'biz Ali'ye ve soyuna yapılan haksızlığı unutmayanlarız', 'bizim inancımız felsefemiz doğrudan haktan yanadır bunun ötesinde ne olduğu çok da önemli değildir', 'Alevilik İslam ile ortak bağları olan fakat farklı bir inançtır' şeklindedir.

Diasporada, Aleviliği anlatma çabası daha da çetrefillidir. Bunun ilk nedeni Aleviliğin senkretik ve esoterik bir inanç olmasıdır (Kehl-Bodrogi, Heinkele & Beaujean,1997). Senkretik inançlar yaşandıkları coğrafyalarda onlardan önce gelen ve eş zamanlı inançlardan öğeler barındırır. Bu bağlamda Alevilik; Şamanizm, Hristiyanlık ve ana akım İslam'dan öğeler barındırır. Bununla birlikte Anadolu'ya ait bu inancı Akdeniz ve Ege'deki Tahtacılar ile Orta Anadolu'da yaşayan Hubyarlar veya Dersim'deki Zaza ve Kürt etnik kökenli Aleviler farklı yaşarlar. Kimlik grupları ile ilgili yapılan en çok yapılan varsayım her kimlik grubunun homojen olmasıdır. Ulus-devlet akımının yarattığı yanlış anlaşılma hala epistemolojik bağlamda aşılmaya çalışılmaktadır. Aleviler demografik olarak azınlık olma nedenleri ile daha çok homojen bir grup olarak görülür fakat kendi içinde çok farklılıklar gösterirler. Bu bağlamda Aleviliği anlamak için esoterik bir anlayış ile hareket etmek gerekir. Esoterik bilgi, konuyu anlayan küçük bir grup tarafından anlaşılan güçlü bilgi olarak tanımlanılır (Beck, 2013).

Diasporada Aleviliği tanımlarken daha anlaşılır kılmak için en çok bilinen başlanır. Örneğin; Jenkins ve Çetin'in (2018)de Britanya'daki Aleviler ile ilgili çalışmalarında belirttikleri gibi *'bir çeşit Müslüman'* diye başlar çoğu tanımlama. Alevilik maalesef ne olduğu değil ne olmadığı anlatılarak tanımlanır coğrafyasından uzaklaştıkça. Birçok tanım şöyle başlar: *'Alevilik Müslümanlık gibidir fakat diğer Müslümanlar gibi Aleviler camiye gitmezler, namaz kılmazlar, Ramazan'da oruç tutmazlar'*. Bunun ardından Aleviliğin ne olduğu ile ilgili açıklamalar gelir: Ramazan'da değil de Muharrem ayında 12 İmamlar için yas-ı matem orucu tutulması, cami değil cemevinde toplanılması ve ibadet edilmesi veya ibadet şeklinin içeriği gibi. Akademisyenler ve diasporadaki Alevi kuruluşlar bu negatif tanımlama şeklinden uzaklaşmak için çaba göstermemektedir. Bu çaba özellikle 1990'lı yıllar ile başlayan Aleviliğin yeniden canlanması sürecinin bir parçasıdır. Modernleşme, şehirleşme ve göç hareketleri ile Aleviliğin evi olan coğrafyalardan uzakta doğan ve büyüyen Alevi gençliğin kimliklerini tanıması ve benimsemesi bu yeniden şekillenme sürecini ateşleyen sebeplerden biridir.

Psikolojik Travma, Kollektif Yaralanma

Bu metnin amacı buraya kadar bahsedilen kolektif çabaya bir katkı sunmaktır. Bu bağlamda Alevi kimlik oluşumuna Aleviliğin kor söylemlerini oluşturan Alevi katliamlarına ve bu katliamların yarattığı psikolojik travmalara psikososyal açıdan yaklaşır. Psikolojik travma kendi içinde çok irdelenen büyük bir konudur ve travma

kavramı ile neyin kastedildiği yüzyıllar içerisinde değişmiştir. Kökeni Latince olan bu kelime aslında “yara” anlamına gelir. Fiziksel anlamda düşünüldüğünde derinin parçalanması ile yaralanması, psikolojik anlamda da ruhun aldığı darbe ile parçalanması olarak düşünülebilir. Psikolojik olarak 1952 yılında Amerikan Psikolojik Örgütünün ilk versiyonunu yayınladığı Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı’nda (DSM-I) bireyin maruz kaldığı şiddet ve o şiddete karşı verdiği duygusal tepki olarak tanımlanır. Bu tanım hem şiddetin türünü hem de bireyin şiddete mesafesini yeniden belirleyerek her versiyonda değişmiştir. Beşinci versiyonun son revizyonunda (DSM-V) (2022) travma yaralanmaya veya ölüme yol açacak ciddi bir şiddete maruz kalmak veya bu tür bir şiddetin tehdidini hissetmekten uzun süreli strese maruz kalmaya kadar geniş bir yelpazede kabul etmiştir. Güncellenen psikolojik travma tanımı artık travmanın sadece mağdurunu değil, mağdurların yakınlardaki- aile ve arkadaşlar – insanları da etkileyebileceğini de belirtir.

DSM psikolojik travma ile ilgili tanım üreten ve daha çok klinik çerçevesinde başvurulmuş bir kaynaktır. Psikolojik travma konusunda en çok kaynak üreten klinisyen ve araştırmacı Bassel van der Kolk (1989) travmayı şöyle tanımlar; *“Travma bireyin maruz kaldığı tehdit karşısında bu tehditle doğal olarak başa çıkacak kaynaklara sahip olamaması durumudur”*. Travmatik olaylara maruz kalanların aslında çok küçük bir kısmı Travma Sonrası Stress Bozukluğu (TSSB) gibi DSM’in önerdiği ölçeklerle tanı koyulabilir rahatsızlıklar yaşarlar (Lukashek ve diğerleri., 2013). Psikolojik travmaya tanı merkezli yaklaşmayı eleştiren klinisyen ve araştırmacılardan Judith Herman (2015) psikolojik travmayı şöyle anlatır:

Travmanın meydana geldiği anda mağdurunu çaresiz bırakır, bireyin normalde muhafaza ettiği kontrol duygusunu, kendisini çevresi ile bir bütün olarak algılama mefhumunu ve çevresi ile kurduğu anlamlı bağı tahrip eder... Travmanın yıkıcı etkisi sebep olduğu semptomlar üzerinden tek yönlü açıklanamaz, travmanın etkisini ölçülebilir, tartılabilir bir şeye çevirmek sadece yaşanan korkunç şeylerin anlamsızca karşılaştırılmasına yol açar... Travmanın en bariz bir şekilde göze çarpan yanı travmatik olanın uyandırdığı çaresizlik ve korku durumudur.

Psikolojik travma hem bireysel hem de toplumsal olarak yaşanılabilir. Bireysel anlamda kazalar, yaralanma ve ölüme yol açabilecek suç eylemlerini ve cinsel şiddeti örnek verebiliriz. Toplumsal travmalar ise doğal felaketler ve insan yapımı felaketler olarak iki ana grupta değerlendirilir. Doğal felaketler deprem, sel, kuraklık gibi olaylardır, insan yapımı felaketler ise savaş, soykırım, etnik temizlik ve katliamlar gibi daha kompleks şiddet olaylarına tekabül eder. Hedef alınan toplumlar tarafından yaşanır ve farklı ölçülerde de olsa toplumun bütün bireylerinin hayatının akışını etkiler ve onlarda derin izler bırakır. İnsan yapımı felaketlerin travmatik etkilerinin doğal

felaketlere kıyasla daha ağır yaşandığı kabul edilir ve bu neden sonuç ilişkisi de şu şekilde açıklanır: Doğal felaketler ayırım yapmaksızın belli bir coğrafyada herkesi etkiler ve ne çıkış sebebi ne de yaşanma şekli kontrol edilemez. (Ursana et a., 2017). Bir insan toplumunun diğer insan toplumunu hedef alarak uyguladığı büyük çaplı şiddet kolektif olarak tecrübe edilir ve bütün toplum üzerinde derin izler bırakır.

Kolektif / kültürel/ tarihi travma kavramları psikolojik olarak yalın bir perspektifte irdelenemeyecek kadar karmaşıktır. Bu bağlamda travma ve etkilerine psikososyal perspektiften yaklaşmamız gerekir. Psikososyal perspektif psikoloji ve sosyolojinin kesiştiği bir alandır. Yaşanılan duygusal problemlere ve stres bozukluklarına tanı ve teşhis koyarak yaklaşmak yerine bunları konu içerisinde değerlendirerek bireyin koşullarına bakar. Psikoloji 19. Yüzyıl ortalarında tıp ve felsefeden koparak ayrıca bir bilim dalı haline gelmiştir. Kendi evrimini sürdürürken insan tecrübelerine çok dar bir çerçeveden yaklaşmakla ve insanların yaşadığı duygusal sorunların sebebini bireye indirip, bireyin ruhsal sorunu olduğuna dair teşhis koymak odaklı olmakla eleştirilmiştir. Psikososyal yaklaşım insanların ve toplumların yaşadıklarını kişilerin etkileşim içinde oldukları aile, okul, iş, sosyal çevre, sosyo- ekonomik – politik koşullar, nesiller arası aktarılan travmaları göz önüne alarak değerlendirir. Bu bağlamda toplumsal travmalara ve onların yarattığı nesiller arası etkilere bakmak için psikososyal yaklaşım daha kapsamlı bir metodoloji sağlar.

Suarez-Orozca and Robben (2001, p.1) toplumsal travmalara yol açan toplumsal travmalar ile ilgili der ki; *“büyük ölçekli şiddet komplike ve aşırı kararlı bir sosyo-kültürel ortamda meydana gelir ki bu da psikolojik, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel boyutlarla da iç içedir.”* Bu ölçüde ağır bir şiddet ise hem toplumda ki bireyleri hem de toplumun kollektif kimliğini etkileyecektir. Toplumsal travma gerek o şiddete doğrudan maruz kalan gerekse şiddetin yaşandığı yere uzakta olan fakat kendini o kimlik grubunun üyesi olarak gören herkes üzerinde derin izler bırakır. Toplumsal travmaların yarattığı tahribat toplumun her katmanında tahribata yol açtığı için bu tahribatın etkileri yaşanan travmatik olaylardan coğrafik olarak uzakta olanları etkilediği gibi toplumun geleceği olan sonra ki nesilleri de etkiler. Toplumsal travmayı ‘kültürel travma’ olarak tanımlayan Alexander ve diğerleri., (2004) bu tür travmaların toplum üzerinde bıraktığı etkiyi şu şekilde tanımlar; *“.... bir topluluğun (toplumun) üyelerinin topluluk bilincinde silinmez izler bırakır ve ortak belleklerini kaplayan korkunç olaylara maruz kalanların olduğu gibi gelecekte ki kimliklerinin çok kökten ve geri dönülmez şekilde değişmesine neden olur...”*.

Kerbela’dan Bugüne: Travma ve Kimlik

Bu çerçevede Aleviliğe yaklaştığımızda Alevi tarihi maruz kaldığı katliamlar ile

örölmüştür. Ben yazıma Aleviliğın çıkış noktasını Kerbela Katliamı olarak ele alarak devam edeceğim ve Kerbela Katliamı'na Aleviliğın çıkış miti veya mitolojik kökeni olarak yaklaşacağım. Bunun nedeni Kerbela Katliamı'nın kronolojik önemi yani tarihi olay olarak Alevi toplumunu ana akım İslam'ı takip edenlerden ayırmasıdır ve Alevilerin tarihsel görünürlüğünün çıkış noktası olarak kabul edilmesidir. Tarihsel olaylar da toplumda buldukları karşılık nedeni ile mitolojik köken kadar güçlü olabilirler. Kerbela Katliamı (10 Ekim 680) Emevî hükümdarı 1.Yezid'in 5000 kişilik ordusu ile İmam Hüseyin'in ailesi ve askerleri dahil 70 kişilik grubuna ona biat etmediğı için yapılan zölüm ve katliamdır (Bal, 2016). Kerbela Katliamı 1400 yıllık tarihe rağmen Alevi tarihi ve ritüelleri ile ortak bellekte yaşamaya devam eder ve Alevilik öğretisinin ve pratiklerinin kalbindedir. Bunu 1514 yılında Çaldıran Savaşı takip eder. Safeviler ile Osmanlılar arasında yaşanan gerilimler sonrası Çaldıran Ovası'nda yapılan savaş Osmanlılar lehine son bulmuştur[1]. Safeviler'in yenilgisi ile Qızılbaşlar güvenlik umutların tamamen kaybetmiştir ve Osmanlı zulmüne karşı tamamen korunmasız kalmışlardır. Bu yenilgiden sonra Kızılbaşlar haklarında üretilen türlü iftiralara maruz kalmıştır ve bu iftiraların sahiplerini cezalandırmak yerine ulema tarafından haklarında çıkarılan birçok fetva ile soyutlanmış, ötekileştirilmiş ve devamında yüzyıllardır süregelen ayrımcılığın, şiddetin, baskının ve zulmün hedefi olmuştur (Kehl-Bodrogi, Heinkele ve Beaujean, 1997).

Alevilere yönelik ötekileştirme, marjinalleştirme ve yok etme politikaları Alevilerin günlük yaşamlarını kısıtlamış ve onları kendilerini korumak konusunda stratejik olarak çok zayıf bir konuma itmiştir ve bu nedenle de Kerbela'dan bugüne sayısız katliamların hedefi yapmıştır. Osmanlı yönetiminden farklı bir tutum izlemek yerine modernleşme ve laikleşme sürecini düşünsel yapısına koyan erken Cumhuriyet döneminde de Alevi katliamları devam etmiş ve sistem Alevileri inanç grubu olarak tanımak yerine yok etmeyi hedefine koymuştur; örneğın Dersim Katliamı (1937-1938), Ortaca Katliamı (1966), Maraş Katliamı (1978), Çorum Katliamı (1980), Sivas Katliamı (1993), Gazi Mahallesi Olayları (1995). Böylece Kerbela'dan başlayan yok etme politikaları ile Alevilerin fiziksel ve kültürel olarak varlıklarını yok etmeyi hedefleyen uygulamalar ve kanun yetersizlikleri günümüze kadar güdülmeye devam etmiştir. Her katliam ile Alevilerin meşru yaşama ve var olma durumlarına saldırılmıştır.

Bu katliamların her biri çok travmatik olaylardır ve Aleviler için toplumsal psikolojik yaralar açmıştır. Dersim Katliamı ile ilgili yaptığım çalışmada katliamın etkilerinin bir zaman dilimine sığmadığını gözlemledim. Katliamdan on yıllar sonra doğan ikinci ve üçüncü nesil üyeleri yaşanan katliamın etkilerinden, uygulanan şiddetten, sanki kendileri yaşamış gibi, dehşet ile bahsetmiş; annelerinin, babalarının ve diğer atalarının yaşadıkları zulmü kendileri yaşamışlar gibi içselleştirerek anlatmışlardı (Çelik, 2013;2017). Dersim Katliamı'nın üzerinden neredeyse 85 yıl geçti ve

katliamdan sağ kurtulanların çok büyük bir çoğunluğu artık yaşamıyor. Benim Dersim ile ilgili yaptığım çalışmalarımda en çok beliren tema şudur: Dersimliler 38'den beri Dersim Katliamı'nın zulmünü yaşıyor ve devlet 38'den beri yaptığı zulmü inkâr ediyor. Dersim Katliamı 1937-38 yıllarında içerdiği şiddet ve zulüm nedeni ile şüphesiz travmatik bir olaydır fakat katliam yıllarından sonra katliam ile ilgili yaratılan ve devam ettirilen söylem de en az katliam olayları kadar travmatiktir. Benzer bir tabloyu diğer Alevi katliamlarına baktığımızda da görüyoruz. Örneğin Maraş Katliamı'ndan sonra 800 kişi hakkında dava açılmış fakat olaylarda sorumluluğu olan 68 kişiye yargılamak için dahi ulaşılamamış, verilen cezalar Yargıtay tarafından bozularak iptal edilmiş veya hafifletilmiştir. Gelişen politik konjonktürde de değişiklik olmamış ve Maraş Katliamı'nın sorumluları MHP'den milletvekili olarak seçilmiştir (Poyraz, 2013).

Çorum Katliamı'nda (1980) bir buçuk ay süren siddet olaylarında Aleviler savunmasız bırakılarak evlerine ve işyerlerine saldırılmış ve güvenlik güçleri bu saldırılara ve verilen kayıplara duyarsız davranmıştır. Sivas Katliamı'nda (1993) içerisinde yazar, düşünür, otel çalışanları ve bir kısmı çocuk yaşta gençlerin de dahil olduğu 33 kişinin kaldıkları otelin yakılması ile öldürülmüştür. Yıllarca süren yargılama süreci sonrası yalnızca 33 sanığın müebbet hapis cezası alması ile sonuçlanırken, sanıkların avukatları da Refah Partisinden milletvekili seçilerek parlamentoya girmiştir. Cumhuriyet dönemi yapılan bu katliamlar ile ilgili söylem, Osmanlı döneminde ulemanın Alevileri ötekileştirmek için Alevilerin dinsiz olduğuna ve namus ve ahlak mefhumlarına önem vermedikleri yönünde verdiği fetvalara benzer nitelikte iftiralaradır.

Yapılan her katliam ile Aleviler çok büyük çaplı şiddet tehdidine ve şiddete maruz bırakılmıştır. Aleviler can ve mal güvenliklerinin olmadığı bu koşullarda yaşamak zorunda bırakılmıştır. Bu atmosfer başlı başına çok travmatiktir. Bireylerde endişe, tedirginlik, korku ve uyku bozukluğuna neden olması kaçınılmazdır. Fiziksel olarak ağrı ve organ rahatsızlıklarına ve psikolojik olarak anksiyete, duygu durum bozuklukları, depresyon gibi rahatsızlıklara neden olabilir ve psikoz ile başlayacak daha organik psikiyatrik rahatsızlıklara kadar yol açabilirler. Bunun ötesinde bireyler yaşadıkları koşullara adapte olabilmek için farklı stratejiler geliştirecektir; örneğin ev hayatının dışında güvenlik sağlamak için Alevi olduklarını saklamak, çocuklarının güvensiz bir dünyada yaşadığı için kendilerini Alevi olduklarını ifade etmemelerini öğretmek ve kalınlaşan psikolojik sınırlar örerek Alevi olmayanlarla ilişkiler de daha uzak bir mesafede kalmak gibi. Aleviler için bu stratejiler zamanla değişken olmaktan çıkmış ve kimliği saklamak, mesafesini korumak nereden ne zaman geleceği belli olmayan bir tehlikeye karşı koruma olmuştur.

Soykırım, etnik temizlik, politik şiddet gibi toplumsal travmalara yol açacak olaylar maalesef bir çok toplumun tecrübe ettiği olaylardır. Bu nedenle toplumsal travmaların

açtığı yaraların nasıl iyileştirilmesi gerektiğine dair geniş çaplı bir literatür vardır (Danieli, 1998; Humprey, 2000; Alexander ve diğerleri., 2004). Toplumsal travmanın iyileştirilmesi için atılacak ilk adım yapılan haksızlığı ve zulmü tanımaktan ve kabul etmekten geçer. Buna Türkçe literatür de “tarihle yüzleşme” olarak referans verilir. Tarihle yüzleşme bir topluma yapılan haksızlığı kabul etmek ve bu haksızlığın devam ettirilmeyeceğine dair verilen bir teminattır. Bu aşamadan sonra onarma süreci yani, adaletin tesis süreci başlayabilir. Travma yaşatılan topluma yapısal imkan eşitsizlikleri ortadan kaldırılarak eşit haklar sağlanır. Örneğin Kanada’da yerli kökenden gelenler için eğitim ve istihdam konularında pozitif ayrımcılık yaparak imkan tanımak, Amerika’da yerlilerin kendi toprakları ile ilgili kararlar verebilmesini sağlamak şeklinde yapılmıştır. Bununla beraber toplumun saygınlığını iade etmek amacıyla adaletin tesisinin sağlanması için mahkemeler ve/veya komisyonlar kurularak hem travma mağduru toplumdan özür dilenir hem de onların kimlik grubu olarak güvende yaşayacakları temin edilir. Bu bir toplumsal barışma sürecidir ve toplumların birbirini tanınması ve ortak değerler üretmesi için bir başlangıç noktasıdır. Toplumla yüzleşmenin olmadığı, Aleviler’e uygulanan şiddet ve tehditin ortadan kalkmadığı ortamda Aleviler ötekileştirilmeye devam edecek ve Sunni İslam’ı takip edenlerle aralarındaki sınırlar daha da artmaya devam edecektir.

Maalesef Aleviler hala kendilerine yapılan haksızlıkların ve bu haksızlıkların inkarının gölgesinde yaşamaktadırlar. Bu katliamlar Alevilerin hem sayısal hem de kültürel azınlık olduğunu teyid eder! Azınlık olarak Aleviler korunmasızdır ve kendi savunmalarını yapacak siyasi ve askeri güce sahip değildir. Aleviler’in azınlık konumu onların ötekileştirilmesini kolaylaştırmış ve tarihsel olarak yaşadıkları yerlerde kültürel olarak evsizleştirilmişlerdir. Bu katliamlar Alevi kollektif bilincini de şekillendirmiş ve Aleviler’in kendilerini korumak için daha izole yaşamalarına sebep olmuştur. Alevi toplumuna doğan her çocuk Kerbela’dan bugüne gelen travmaların taşıyıcısı olmuştur, zira Alevi kimliğini anlamanın, kendini Alevi olarak ifade etmenin içinde bir Alevi olarak hayatta durduğun yeri bu katliamlara göre değerlendirmek kaçınılmazdır. Bu tabloda görüldüğü gibi Alevi katliamları zamana sığmayan yaralardır ve bu yaralar kapanamadığı için onları yaşamış, yaşamamış bütün Alevilerin hayatında yeri vardır.

Psikolojik travmanın nesiller arası geçişleri farklı şekillerde olabilir. Alevilik ekseninde bu geçişlere baktığımızda travma geçişleri nesiller içi, nesiller arası ve nesiller ötesidir. Katliamların ve Alevilerin uğradığı fiziksel ve psikolojik şiddeti doğrudan yaşayanlar ve onların yakınlarını etkileyerek nesiller içinde aktarılır. Bir nesilden diğerine yani ebeveyninden çocuğa aktarımı nesiller arası aktarımdır. Nesiller arası aktarım konuşarak anlatmaktan topyekûn sessizliğe birçok süreci kapsar. Bir neslin kendi zaman diliminde sonlandırması mümkün olmayan travmalar ise sonraki birçok nesli etkileyerek nesiller ötesi travmaya dönüşür. Toplumsal travma ile baş etme sürecinde toplumsal kimlik

yeniden inşa edilir. Bu bağlamda en yaygın başvurulanan kuram sosyal kimlik kuramıdır (Taijfel ve diğerleri, 1979, Taijfel ve Turner, 2004). Sosyal kimlik kuramına göre kişiler kendilerini bir gruba atfeder ve kendilerini “biz” olarak görürler buna iç-grup deriz. Kendi grubu dışındakileri “onlar” olarak görür, buna da dış-grup deriz. Kişi iç-grubu ile olan bağını dış-grubu ile olan mesafesini belirlemek için kullanır.

Alevilerin yaşadığı travmalar ve ötekileştirilmeleri onların iç-grup olarak yani “biz” olarak güçlü bir ortak bilinç ve kimlik oluşturmada belirleyici olmuştur. Kendilerine yapılan haksızlıkla bilinçlenerek, hedef kim olursa olsun haksızlığa karşı durmak şiarını geliştirmişlerdir. Gerek bu farkındalıkla hareket etmeyi sürdürmek gerekse de çözülmemiş tarihsel ve toplumsal travmaları ile başa çıkmak için yaşadıkları katliamları ortak bellekte yaşatarak kendi kollektif ve bireysel kimliklerini yeniden yapılandırırlar. Katliamların yarattığı travmalar bir nesil içerisinde sona erecek kadar sıradan yaşanmışlıklar değildir. Maalesef bu katliamları gerçekleştirenlerin adil bir şekilde yargılanmaması, cezalandırılmaması, tarihsel perspektiften bakıldığında kınanmaması katliamların yarattığı travmaların da geride bırakılamamasına yol açar. Toplumun üyeleri bu travmaları katliamları yeniden hatırlayarak/unutmayarak yaşamaya devam ederler.

Bireyler ve toplumlar unutma kapasitesine sahiptirler ve yaşadıkları her şeyi hatırlamazlar, hatırlayamazlar. İşlevsel hafıza kaybı dediğimiz her şeyi hatırlayamama kapasitemiz sağlıklı bir yaşam sürdürmemiz için elzemdir fakat yaşadıkları travmatik olaylar bireyin ve toplumun unutma kapasitesine zarar verebilir. Bu konuda Neitzsche derki unutma kapasitesini yitiren toplumların yaşam mücadeleleri daha zor olacaktır (Ramadanovic, 2001). Maalesef Aleviler gibi ağır travmalara maruz kalmış toplumlar için unutmak doğal seyrinde işlemez çünkü yapılan haksızlıklar ve zulüm kabul edilmedikçe, bunların telafisi için dış gruptan bir çaba verilmedikçe toplumlar adaletsiz ve güvensiz bir ortamda yaşamaya mecbur edilir. Bu yaşam ortamı hem yaşanan yaralanmaların iyileşmemesine hem de yeni yaralanmaların/yaraların açılmasına sebep olur. Böylece hatırlamak veya hatırlamaya devam etmek kim olduğun yani kimlik ile ilgili en güçlü referans haline gelir. Bu bağlamda hatırlamanın yönü de geçmişten bugüne değil, bugünden geçmiştir (Bergson, 2007) yani bizi takip eden geçmişte yaşanan olaylar değil, bizim onları hatırlama ve bellekte canlı tutma ihtiyacımızdır. Bu konuda Yahudi soykırımı ile ilgili çalışan kültürel tarih uzmanı Dominic La Capra (2000) hatırladıklarımızın geçmişten çok bugün için işlevsel olduğunu söyler çünkü hatırladıklarımız bizim grup ve bireysel kimliğimizi güçlendirir. Bu bağlamda hatırlananın içeriğinden çok neden hatırlanması gerektiği, toplumların neden unutmadığı/unutamadığı psikolojik travmanın alanıdır.

Hatırlamak zorunda olmak bir toplum için çok ağır bir yükür. Aleviler yüzyıllardır

unutmayarak/unutamayarak kendilerini var etmişlerdir. Çok başarılı bir çaba göstererek kendi özel kollektif kimliklerini muhafaza etmişlerdir. 1950'li yıllar itibarı ile göç ve modernleşme Alevileri kimliklerini kentsel alana ve diasporaya taşımaya itmiştir. Aleviler gittikleri yerlere kimliklerini götürmüş, özellikle 1990'lı yıllarla birlikte diaspora da kentsel yerleşim dokusuna uygun olarak kurdukları yapılanmaları Türkiye'ye taşımıştır. Alevilerin kimlik oluşumu süreci şüphesiz bu yeni gelişmelerden de etkilenmiş ve yeni Alevi kurumları, Alevilik üzerine artarak çoğalan literatürde Alevi kimliğinin belirleyicisi haline gelmiştir. Aleviler yaşadıkları bu yeniden şekillenme sürecinde kendilerini tanıtmak için daha pozitif ve daha kendilerine özgün yorumlamalara başvuruyorlar. Bu değişimi yansıtan tanımlamalar son yıllarda daha çok duyulur oldu, örneğin "Alevilik bir inançtır", "Aleviler Anadolu'da azınlık bir inanç grubudur" gibi.

Sonuç

Alevilerin travma ile kurduğu belirleyici ilişki, politik koşulları, onlara yapılan zulüm ve haksızlıkların kurumsal olarak kabulü ve telafisi yapılmadıkça devam edecektir. Fakat biz bu tartışmaları yürütürken en önemli nokta psikolojik travmadan ne anladığımız üzerinde düşünmek olacaktır. Ben psikolojik travma ile ilgili derslerime "travma insanların normal olmayan olaylara verdikleri normal tepkilerdir" diye başladım. Bu metni bitirirken de burada altını çizmek istiyorum. Travmadan bahsettiğim birçok toplantı ve derste maalesef travmanın bir hastalık olarak algılandığı yönünde birçok geri bildirim aldım. Bu yanlış bir yaklaşımdır! Travma medikal bağlamda tartışılmadığı her ortamda bireyin veya toplumun maruz kaldığı şiddet ve bu şiddetin etkilerine işaret eder. Bu etkiyi de bu metinde de olduğu gibi edebi, politik, sosyal ve psikolojik boyutları ile inceleyerek birey ve toplumu anlamak için metot haline getirebiliriz. Bunun ötesine gitmek yani tanı ve teşhis olarak değerlendirmek bilinçsizce, bilgisizce ve etik olmayan bir yaklaşımdır!

Sonnotlar

[1]: Safeviler 1501-1736 yılları arasında Pers hükümdarlığı sürmüş ve modern İran'ın kurucusu olarak bilinen hanedandır. Peygamberin soyundan geldiklerini söyleyerek Seyid olarak bilinmişlerdir ve Onikiler inancını sürmüşlerdir. Coğrafi olarak Aleviler'in yoğun yaşadığı Anadolu'ya İstanbul'dan daha yakındır. Osmanlı hanedanı Sunni mezhebine bağlı olmayan Aleviler'in Safeviler'e hem coğrafi hemde inançsal yakınlığı Osmanlı Hıjandanlığı'na endişe ve rahatsızlığa neden olmuştur.

Kaynakça & İleri Okumalar

Alexander, Jeffrey C., Ron Eyerman, Bernhard Giesen, Neil J. Smelser, and Piotr Sztompka. 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.

American Psychiatric Association. 2022. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 5th ed., text rev. Washington, DC: American Psychiatric Association.
<https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>

Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Aslan, Şükrü. 2017. "Sürgünde Ölüm." *MSGSÜ Sosyal Bilimler* 16: 240-250.

Bal, Ali Akay. 2016. "Mitos, Güncel Tarih Olduğunda..." *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 5 (24): 1183-1194.

Beck, John. 2013. "Powerful Knowledge, Esoteric Knowledge, Curriculum Knowledge." *Cambridge Journal of Education* 43 (2): 177-193.

Bergson, Henri. 2007. *Madde ve Bellek*. Çev. Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi.

Bilecen, Tuncay. 2016. "Political Participation in the Alevi Diaspora in the UK." *Border Crossing* 6 (2): 372-385.

Çelik, Ferhat. 2013. "Intergenerational Transmission of Trauma: The Case of the Dersim Massacre 1937-38." In *The Strangled Cry: The Communication & Experience of Trauma*, edited by Paul Bray and A. Nanda, 133-160. Oxford: Inter-Disciplinary Press.

Çelik, Ferhat. 2017. "The Alevis of Dersim: A Psychosocial Approach to the Effects of the Massacre, Time, and Space." In *Alevis in Europe: Voices of Migration, Culture, and Identity*, edited by Tözün Issa, 46-68. London: Routledge.

Çolak, Burcu, A. Kokurcan, and Hüseyin H. Öztürk. 2010. "DSM'ler Boyunca Travma Kavramının Seyri." *Kriz Dergisi* 18 (3): 19-26.

Danieli, Yael, ed. 1998. *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma*. New York: Springer.

Geaves, Ron. 2003. "Religion and Ethnicity: Community Formation in the British Alevi Community." *Numen* 50 (1): 52-70.

Herman, Judith L. 2015. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence-From Domestic Abuse to Political Terror*. London: Hachette.

- Humphrey, Michael. 2000. "From Terror to Trauma: Commissioning Truth for National Reconciliation." *Social Identities* 6 (1): 7-27.
- Jenkins, Celia, and Ümit Cetin. 2018. "From a 'Sort of Muslim' to 'Proud to Be Alevi': The Alevi Religion and Identity Project Combating Negative Identity among Second-Generation Alevis in the UK." *National Identities* 20 (1): 105-123.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina, Barbara Kellner-Heinkele, and Anke Otter-Beaujean, eds. 1997. *Syncretistic Religious Communities in the Near East: Collected Papers of the International Symposium "Alevism in Turkey and Comparable Syncretistic Religious Communities in the Near East in the Past and Present"*. Leiden: Brill.
- LaCapra, Dominick. 2000. *History and Reading: Tocqueville, Foucault, French Studies*. Toronto: University of Toronto Press.
- Lukaschek, Karoline, Johannes Kruse, Roland T. Emeny, Martin E. Lacruz, Andreas von Eisenhart Rothe, and Karl-Heinz Ladwig. 2013. "Lifetime Traumatic Experiences and Their Impact on PTSD: A General Population Study." *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 48 (4): 525-532.
- Özkul, Derya. 2019. "The Making of a Transnational Religion: The Alevi Movement in Germany and the World Alevi Union." *British Journal of Middle Eastern Studies* 46 (2): 259-273.
- Poyraz, Bedriye. 2013. "Bellek, Hakikat, Yüzleşme ve Alevi Katliamları." *Kültür ve İletişim*.
- Ramadanovic, Petar. 2001. "From Haunting to Trauma: Nietzsche's Active Forgetting and Blanchot's Writing of the Disaster." *Postmodern Culture* 11 (2).
- Suárez-Orozco, Marcelo M., and Antonius C. G. M. Robben. 2000. "Interdisciplinary Perspectives on Violence and Trauma." In *Cultures under Siege: Collective Violence and Trauma*, edited by Antonius C. G. M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco, 1-40. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sökefeld, Martin. 2004. "Religion or Culture? Concepts of Identity in the Alevi Diaspora." In *Diaspora, Identity and Religion*, 143-165. London: Routledge.
- Şahin, İsmail. 2012. "Ocaktan Cemevine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi Örneği." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 63.
- Tajfel, Henri, John C. Turner, William G. Austin, and Stephen Worchel. 1979. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict." In *Organizational Identity: A Reader*, 56-65.

Monterey, CA: Brooks/Cole.

Tajfel, Henri, and John C. Turner. 2004. "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior." In *Political Psychology*, 276-293. London: Psychology Press.

White, Paul J., and Joost Jongerden, eds. 2021. *Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview*. Leiden: Brill.

Ursano, Robert J., Carol S. Fullerton, Lars Weisaeth, and Beverley Raphael, eds. 2017. *Textbook of Disaster Psychiatry*. Cambridge: Cambridge University Press.